

Ōku Wheako, Ōku Tika: Te Hauora me te Oranga Tūāoma Rua Uiuinga Aroturuki - Kaiuru Puka Whakamārama

E tonoa ana koe ki te rēhita mai ki tētahi rangahau mō ngā wheako o te hunga hauā ki te hauora me te oranga ki Aotearoa. Mā te Donald Beasley Institute (DBI) te rangahau e arataki. Ko te DBI he pūtahi e rangahau ana i te āhua o te hauā, ā, kei Ōtepoti e mahi ana.

He aha te take o te rangahau nei?

Ki Aotearoa, e whakaratohia ana, koreutu ki a rātou e māraurau ana, he whakahaumanutanga mātuatua e te pūnaha hauora tūmatawhānui.

Engari, i ētahi wā kāore i eke te maimoatanga o te hauora me te oranga o te hunga hauā ki te taumata e tika ana. I ētahi wā i mahue noa nei.

Ko te Kawenata o te Rūnanga Whakakotahi i ngā Iwi o te Ao mō ngā Tika o ngā Tāngata Hauā, he whakaaetanga ōkawa ā-ao.

Ko tāna, ko te whāki atu he aha kē te mahi me mahi e te Kawana o Aotearoa kia ōrite ai ngā tika o te hunga hauā, ki ngā tika o te katoa.

Ā, tae rā anō ki ngā tika o te tangata hauā, toihara kore i tō rātou hauātanga, ki te taumata tiketike o te hauora.

He mea whakahirahira tēnei ki te mārama mēnā kua eke ki taua taumata, te āhua rānei o te ekenga ki taua taumata.

I mua rā, i tēnei tau 2020, i uia kia koni atu i te kotahi rau tāngata hauā, ō rātou whānau me ō rātou kaitautoko mō ngā momo takahitanga o ngā tika hauora, o ngā tika oranga rānei i te hiahiatia e rātou mā mātou e aro turuki.

Ināianeī, kei te rite mātou ki te uiui ki tētahi kotahi rau tāngata hauā anō, ō rātou whānau me ō rātou kaitautoko mō ō rātou wheako, mō te āhua o ō rātou hauā, ō ratou hauora, me ō rātou oranga hoki.

Kua kīia ēnei he, 'uiuinga aro turuki'.

Kei te hiahia mātou ki te mōhio ki ngā whakaaro, ki ngā kare-ā-roto hoki o te hunga hauā mō te maimoatanga, mō te rongoā, mo te ratonga hauora hoki i rongo ai rātou, me te momo maimoatanga, te momo rongoā, me te momo ratonga hauora hoki e hiahiatia ana e rātou.

Oti atu ai te rangahau ka tuku atu mātou ki te Kāwana o Aotearoa, ki te Rūnaka Whakakotahi i kā Iwi o te Ao hoki ngā hua pai kua puta mō ngā wheako hauora, mō ngā wheako oranga hoki o te hunga hauā, ā, ka tohua hoki rātou ki ētahi ara e tutuki ai i a rātou ngā wawata hauora, ngā awhero oranga o te hunga hauā a mua.

Mā wai te whakawhitinga kōrero e arataki?

Ko ngā kairangahau e aratakina ana tēnei kaupapa, ā, ko Umi Asaka, ko Tākuta Robbie Francis rātou ko Tākuta Brigit Mirfin-Veitch nō te DBI. He roa te wā i te mahi ai mātou, i te rangahau ai mātou i te hunga hauā, ā, he hauā hoki a Umi rāua ko Robbie. Mā ngā 'Kaiaroturuki Rangahau' ngā uiuinga e arataki. Ko ngā Kaiaroturuki Rangahau he tāngata hauā kua whakangūngūhia e DBI ki te aroturuki i te rangahau.

Ka aha ahau mēnā ka tīpakohia ahau ki te rangahau nei?

Kei te rapu mātou i te kotahi rau kirirarau o Aotearoa, mē ō rātou whānau, ō rātou kaitautoko rānei nō kapapori rerekē, nō wāhi rerekē, ā, kua rerekē hoki ngā momo hauātanga kia uiuia ai rātou.

Ki te tīpakohia koe ki te rangahau nei, ka uia koe kia kotahi te wā rānei, kia nui ake i te kotahi rānei ngā wā e te kotahi, te tokorua rānei o ngā Kaiaroturuki Rangahau ki te Hui-topa, ā, kanohi ki te kanohi rānei (ko te āhua tonu o ngā rāhui Kōwhiti-19 tēnei āhuetanga e whakatau). Ka whiria pea ētahi kia uiuia ki te taha o ētahi atu. He rōpū arotahi tēnei. Ko te rōpū arotahi tētahi tira iti o te tangata e rite tonu ana tētahi āhua ki te katoa, arā, te iwi, te ira, te momo hauā rānei. Ka hui ngā rōpū arotahi ki ngā Kaiaroturuki Rangahau ki te matapaki tahi i ngā pātai hei rōpū.

Mā te DBI ngā momo āhua tautoko e hiahiatia ana e ngā kaiuru e whakarite (hei tauira, he kaiwhakamāori reo rotarota, he wāhi māmā noa te kuhu atu).

Ki te uiuinga kā uia koe ki ō wheako ake ki ēnei āhuetanga e whai nei:

- Tō whai wāhi ki te pūnaha hauora tūmatawhānui
- Tō whai wāhi ki te pārongo mō te hauora me te oranga
- Ratonga maimoa, ratonga manaaki
- Te māmā o te utu
- Te kawekawe o ngā pūnaha me ngā kaupapa here ki tō hauora me tō oranga
- Te hauora me te oranga i te wā o Kōwhiti-19
- Ērā atu kōrero katoa e hiahiatia ana e koe te tuku mai mō ō tika ki te rongo i te taumata tiketike o te hauora.

Ka kotahi me te haurua hāora te roa o ngā uiui. Ka tukuna he kūpane \$50 ki ia kaiuru hei kōhā, he whakamānawa i te wā me te mātauranga kua tukuna mai ki te rangahau aroturuki nei.

Ka ahatia ngā kōrero ka tukuna e au ki a koe?

Ka noho tapu ō kōrero. Ka pūpuritia ngā uiuinga ā-oro, ā-kiriata rānei, ā, ā-tuhi hoki. Ki te hiahia koe ka whai wā koe ki te āta titiro, ki te panoni hoki i ngā tuhinga. Ka whakamahia pea ētahi o āu kōrero ki te Pūrongo Matua, ka mātua whakarite kia kore rawa e tautohua ai koe e aua kōrero. He wā tonu i waenga i tō uruhanga mai ki te whakawhitiwhiti kōrero me tō riro i te Pūrongo Matua. Me mātua mōhio ka whakamahia pea te Pūrongo Matua e ngā Rōpū Tangata Hauā, e ngā ratonga hauora ā-hapori, ā-hauā hoki, e te Kawanatanga o Aotearoa, e te Kawenata o te Rūnaka Whakakotahi i kā Iwi o te Ao hoki hei mea āwhina ki a rātou ki te whakaaro tonu rātou mō tā rātou tautoko i tā te hunga hauā tomo tika ki ngā ratonga hauora, ki ngā ratonga oranga hoki.

Mēnā ka puta mai te āwangawanga ki a mātou mō tō hauora, mō tō oranga rānei ka kōrero mātou ki a koe. Ka kore rawa te Tira Rangahau e kōrero ki tētahi atu mōu, ki te kore koe e whakaae, atu i te wā ka puta mai tētahi āhuatanga mōrearea ki a koe, ki tētahi atu rānei, kua whakaturehia tēnei uruparenga o mātou.

Ka ahatia anō ka pahawa?

Nā te Kōwhiri-19 ka tū pea ngā uiuinga ki te Huitopa. Arā anō he tūāhua ka taea te uiui kanohi ki te kanohi ki tētahi wāhi e āhuru mōwai mōu. Ki tō kāinga rānei, ki wāhi kē atu rānei e noho tapu tonu ai ā tātou kōrero. Ka tū ngā hui rōpū arotahi ki te Huitopa, arā anō ka puta pea he tūāhua kia hui ai ki tētahi wāhi māmā te kuhu atu. Ki te tū ā-tinana te hui rōpū arotahi mā te DBI tō taenga mai ki, tō wehenga atu hoki i, te wāhi tū ai te hui e kawē.

Ka mau-ā-oro ngā hui o ngā rōpū arotahi, engari ki te kore te kaiuru e pīrangī kia mauhia tana kōrero kei te pai ki te tono, kia aukatihia te pūrere hopu reo.

Ka tuhi pea ngā Kaiaroturuki Rangahau i ētahi kōrero i te wā e hui ai te rōpū arotahi, ā, kua oti rā anō rānei te hui.

Mutu rawa ai te uiuinga, te hui rōpū aroturuki, ka whakapāngia anōtia koe pea e te Tira Rangahau o DBI ki te tono atu ki a koe mehemea e hiahia ana koe ki te ruku anō atu ki rētōtanga kē iho i ngā take hauora me ngā take oranga.

Ko wai ka whai wāhi ki te rangahau nei?

Ka whakaae tō urunga ki tēnei rangahau mehemea:

- e pakeke ake koe i te 18 tau.
- Ka taea te whakaae herekore
- He tangata hauā koe
- He whanaunga, he kaitautoko rānei o tētahi he hauā matatini ōna e kore rawa ia e taea tana kotahi te uiuihia.

Ka pēhea e uru ai, e whakaute ai i ngā tikanga ā-iwi i ēnei rangahau?

Ka ui atu ki ngā kaiuru katoa mēnā he tikanga ā-iwi, he āhuetanga ā-iwi rānei e aro atu ai, e whakarite atu ai ki te hui, ki te roanga o te tukanga o te rangahau. Hei tauira, e pai kē ai pea ki te Māori ka uia ia e tētahi e waia ki ngā tikanga Māori. Ka ngana mātou kia noho te kaiuru ki tētahi Kaiaroturuki e hiahiatia ana. I te tono o te kaiuru ka tū te karakia, ka tū te mihimihi i mua i te tīmatanga o te hui rōpū arotahi, ā, ka kapi hoki te hui rōpū arotahi ki te karakia hei te mutunga o te hui.

Mō ngā hui tū ai ki te kāinga o te kaiuru, ka whāia e nga Kaiaroturuki Rangahau i ngā tikanga o taua kāinga.

Kei te whakaae kia mauria mai ngā kaiuru katoa i tētahi, i ētahi rānei, kaitautoko ki te hui rōpū arotahi, ki te hiahia rātou. Heoi, kāore te kōrero o tērā momo, ehara ia i te kaiuru tika ki te rangahau, ka kohia hei raraunga.

Ka aha au mēnā kei te hiahia au ki te uru?

Ki te hiahia koe kia uia koe ki tētahi o ngā uiuinga aroturuki, ki te hiahia rānei he kōrero anō, tēnā, whakapā mai ki te Tira Rangahau ki te Donald Beasley Institute i mua i te **5pm i te Paraire, 30 o Oketopa 2020**. Ka tukuna he kōrero anō kia whakatau ai koe i tō hiahia rēhita, tō kore hiahia rānei.

Mēnā ka taea e koe tō kotahi te whakakī i te Puka Aronga Kaiuru Rangahau, tēnā, me whakautu i ngā pātai kei te puka kei tō mātou paerangi, ka whakakīhia rānei te tuhinga 'Word' kua tāpiri ki tēnei karere, ā, me whakahoki mai mā te ĩmēra ki a mātou. Kei te pai hoki mēnā ka tā koe i te tuhinga 'Word' nei, ka whakakīhia ā-tuhi, ka tukuna mai ki te poutāpeta DBI. Ki te hiahia kia tonoa ā-Reo Rotarota, tukuna mai he kiriata o āu whakautu. Kei te pai hoki ki te pātai atu ki tētahi hoa, ki tētahi whanaunga, ki tētahi kaitautoko rānei ki te āwhina ki a koe ki te whakakī i te puka ki te hiahiatia e koe.

Umi Asaka (Kaiāwhina Rangahau)

Donald Beasley Institute

Waea Koreutu: 0800 878 839

Īmēra: uasaka@donaldbeasley.org.nz

Wahi Noho:

Suite 4, Level 2
248 Cumberland Street
Ōtepoti 9016, Aotearoa

Hei te wā ka riro i a mātou tō Puka Aro Rangahau, mā tētahi o te Tira Rangahau koe e kōrero anō mō te rangahau, ki te whakatatū rawa i tō uruhanga mai ki te rangahau nei.

Mēnā he tokomaha e hiahia ana ki te uru mai ki te rangahau, e kore pea e taea e te katoa. Ehara i te mea i te whakaaro ai mātou kāore ō wheako i te pērā rawa te whakahirahira. Ahakoa tonu, ki te kore e taea te kōrero ā-tinana, ka whakamōhiotia tonutia koe ki te kaunekehanga o te rangahau, ā, ka whakamōhio atu hoki e pēhea e whiwhi koe i te Pūrongo Matua.

Ko wai ka kite i aku pitopito kōrero, i aku mau-ā-oro me ngā whakawhitinga-ā-tuhi?

Ko te Tira Rangahau o DBI, ko ngā Kaiaroturuki Rangahau me ngā kaiwhakawhiti-ā-tuhi anake ngā tāngata ka kite i ō pitopito kōrero, ngā kōrero rānei ka tukuna mai e koe. Ka whakamahia tētahi pūnaha tohu kia kore rawa e taea e tētahi atu te tautohu i a koe, i ō kōrero rānei.

Ka ahatia ngā kōrero, me ngā pitopito kōrero ka tukuna ki tēnei rangahau?

Ka noho tapu ngā mea katoa ka tukuna mai e koe ki te Donald Beasley Institute mō te 10 tau. Mutu ake i te 10 tau ka turakina.

Ka ahatia ki te kore au e hiahia ki te noho tonu ki te rangahau?

Horekau. Ki te kore koe e pīrangī ki te uru mai, kei te pai tonu. Kāore he mana tō tētahi atu ki te kī atu me uru mai koe ki tēnei rangahau.

Ki te kore koe e hiahia ki te uru mai, engari kei te hiahia tonu ki te mōhio mō ngā rangahau e haere ake nei, me tūtohu mai tō aronga ki DBI mā te waea rānei, mā te Ƨmera rānei.

Ka ahatia mēnā ka uru ai au ki te rangahau, kātahi ka kihirua au?

Horekau. Kei te pai tonu te whakatau kāore tonu koe i te hiahia uru mai, ka kihirua rānei. Ka unuhia tō whakaae, ka wehe rānei i te wā e hiahia ana, kāore he aha ka pā atu ki a koe.

Ka kōrero au ki a wai ki te hiahia au i ētahi kōrero anō?

Mō ētahi kōrero anō, whakapāhia mai ki te Tira Rangahau o DBI ki admin@donaldbeasley.org.nz, 0800 878 839 rānei. He koreutu ki te waea mai

Ka kōrero au ki a wai mēnā e āwangawanga ana au mō taku haumarutanga?

Kua whakaaehia tēnei rangahau e te Northern B Health and Disability Ethics Committee. Ko te tikanga o tēnei, kua āta tirohia tēnei rangahau e tētahi rōpū motuhake kia mōhio ai he mea haumaru te rangahau nei, ā, ka noho tonu tā mātou mahi i raro i ngā tikanga o te manaaki tangata.

Whakapānga ki te Kōmiti Matatika:

Waea Koreutu: 0800 4 ETHICS

Imēra: hdecs@moh.govt.nz

Ka kōrero au ki a wai mō te tautoko ki te hauora Māori?

Ki te pīrangī koe ki te kōrero totika ki te Kairangahau Māori Tūhono mō te Donald Beasley Institute, tēnā whakapā mai ki te tari:

admin@donaldbeasley.org.nz

Waea koreutu: 0800 878 839

Ka kōrero au ki a wai ki te hiahia au i ētahi kōrero mōtuhake mō taku urunga atu?

Ki te pīrangī koe ki te kōrero ki tētahi, kāore ōna pānga ki te rangahau nei, whakapāhia atu ki tētahi māngai motuhake mō te hauora me te hauātanga:

Waea koreutu: 0800 555 050

Waea whakaahua: 0800 2 SUPPORT (0800 2787 7678)

Īmēra: advocacy@advocacy.org.nz

Paetukutuku: <https://www.advocacy.org.nz/>